

о. Юрій Щурко PhD, УКУ

"Термінологія та богослов'я часу в Біблії"

Ця коротка стаття містить пояснення термінології, яка вживається на означення часу в Єврейських Писаннях (МТ- т.зв Масоретський текст) та Грецькій Біблії (LXX - переклад Єврейської Біблії - ТАНАХУ - на грецьку мову, який отримав назву Септуагінта), а також значення цих термінів в Новому Завіті. На основі аналізу основної єврейської та грецької термінології буде представлено богословський синтез розуміння часу в християнській Біблії, який включатиме єврейське та християнське осмислення таких тем як "Космічний час", "Історичний час", "Кінець часу", "Ісус і час", "Час Церкви", "Сповнення віків."

Важливо мати на увазі, що стаття має компілятивний характер: спираючись на дослідження багатьох спеціалістів в галузях лінгвістики та біблістики, я приготував її для усного виступу в рамках даного семінару, й тому текст не містить посилань. Натомість на самому початку пропоную вихідні дані тих текстів, які я використав у статті, зважаючи на те, що вони можуть зацікавити тих хто хотів би глибше проаналізувати значення та вжиток окремих термінів представлених в тексті.

Основу цього тексту складає стаття **"Время"** з **Леон-Дюфур К. (ред.), Словарь Библиейского Богословия,** Пер. с франц., Жизнь с Богом, Bruxelles 1990, 1243-1245 с. (є також український переклад цього словника у видавництві оо. Василян "Місіонер").

Іншу інформацію почерпнуто з наступних джерел:

Статті:

H. Hübner χρόνος, ου, ὁ *chronos* Vol. III 488-489; Baumgarten J. καιρός, οὔ, ὁ *kairos* Vol. II 232-235; в Balz H., Schneider G. (eds.), *Exegetical Dictionary of the New Testament*, vol.I – III, Michigan 1990

Статті:

SASSE H., αἰών, αἰώνιος *aiōn* [age, aeon], *aiōnios* [eternal] Vol. I, 197-209; DELLING G., καιρός *kairós* [decisive point], ἄκαιρος *ákairos* [untimely], ἀκαιρέω *akairéō* [to have no time], εὐκαιρος *eúkairos* [well-timed], εὐκαιρία *eukairía* [right moment], πρόσκαιρος *próskairos* [temporary, transitory] Vol. III, 455-64; DELLING G., χρόνος *chrónos* [time, period of time] Vol. IX, 581-93; в Kittel G., Friedrich G., (eds.) Bromiley G. W. (translator), *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. I – IX, Michigan 1964

Стаття תָּעַתְּ (·ēṭ) **Time, space of time, appointed time, proper time.** תָּעַתְּ (·attâ) **Now, at this time, henceforth, straightway, whereas** в Harris, R. L., Archer, G. L., & Waltke, B. K. *Theological Wordbook of the Old Testament* (electronic ed.) Chicago: Moody Press c. 1980-1999, 679 -681

Стаття מועד (*mō.ēd*). *Appointed sign, appointed time, appointed season, place of assembly, set feast* в Harris, R. L., Archer, G. L., & Waltke, B. K. *Theological Wordbook of the Old Testament* (electronic ed.) Chicago: Moody Press c. 1980-1999, 388

Стаття עולם (*.ōlām*) *forever, ever, everlasting, evermore, perpetual, old, ancient, world* в Harris, R. L., Archer, G. L., & Waltke, B. K. *Theological Wordbook of the Old Testament* (electronic ed.) Chicago: Moody Press c. 1980-1999, 672

Стаття Kathleen S. Nash "Time" p. 1309-1312 в Freedman, D. N., Myers, A. C., & Beck, A. V. *Eerdmans dictionary of the Bible*. Grand Rapids, Mich.: 2000

Стаття *Time* в Achtemeier, P. J., Harper & Row, P., & Society of Biblical Literature. *Harper's Bible dictionary*. Includes index. (1st ed.). San Francisco: Harper & Row 1985,1072.

Вступні зауваження.

Біблія - одкровення трансцендентного Бога - починається і закінчується вказівками, що відносяться до часу: "На початку Бог створив небо і землю" (Бут: 1, 1), "Так, незабаром прийду" (Одкр 22: 20). Бог сприймається в Бібл. не абстрактно, в Його вічній сутності, як у Платона або Арістотеля, а в Його дії на наш світ, в якому перетворює всесвітню історію в історію священну. Т. чином бібл. одкр. в силу своєї історичної структури, може давати відповіді на релігійні питання людської свідомості, для якого є властивим пізнавати в категоріях становлення.

1. "На початку". - Перші ж слова кн. Буття вказують на творчий акт Бога. Цей акт позначає абсолютний початок, так що після нього всяка тривалість *часу* належить до порядку створених речей. Цей погляд різко розходиться з тим розумінням "початку", яке прийнято в сусідніх язичницьких релігіях. Напр. у вавилонській поемі про створення бог Мардук представлений, як той хто встановлює рамки космічного і людського часу - небесні світила, сузір'я, кругообіг природи; цим починається астрономічний час, який піддається вимірюванню. Але до цього, в первинному часі, який представляє собою зразок подальшого, у богів вже була своя історія, єдина священна історія, яку знає вавилонське міфологічне мислення. Від первісної божественної пари, Апсу та Тіамат, пішли наступні родоводи богів; між богами розгорілася боротьба; поява світу і людей були кінцевим результатом цієї боротьби. Боги включені разом з космосом в один процес становлення, так немов би вони самі не були цілком вільні від категорії часу.

В кн. Буття трансцендентність Бога підкреслюється найбільш рішучим чином: "На початку створив Бог ..." (Бут1:1); "В той час, коли Господь Бог створив землю і небо ..." (Бут 2:4). Немає ніякого первинного часу, в якому розігралася б якась божественна історія, бо грандіозні образи космічної битви, в якій Бог виступає проти сил хаосу (Пс 73:13; 88:11) викликають уявлення не про Його

власну історію, а про історію світу, який Він творить. Творчий акт позначає абсолютний початок нашого, нам притаманного часу, який є добрим, як і все інше творіння: але до цього часу вже був Бог. Те, що буде розвиватися в часі - це Його задум, який спочатку все творить заради людини, а потім направляє його долю у відповідності до якоїсь таємничої мети.

2. Час і вічність

а) Час. Отже, час - Боже творіння. Він служить рамкою для історії, яка стосується нас. На це вказується вже в бібл. оповіданні про Створення. В СЗ не має якогось загального терміну на позначення часу, як і не має спеціальних слів для категорій теперішнього, минулого чи майбутнього. Єврейське слово לַעֲמֻל (et) **яке найчастіше перекладається як час, відноситься до миттєвого чи тривалого часу, під час якого щось відбувається (народження, смерть).** Цей термін на грецьку мову часто перекладається терміном χρόνος *chrónos* [time, period of time] - час, період часу.

Інше слово עֲלָמִים (*·ōlām*) (*forever, ever, everlasting, evermore, perpetual, old, ancient, world - вживається понад 300 разів*) позначає невимірний, безмірний час (минулий чи теперішній).^{LXX} як правило перекладає *·ōlām* словом αἰών, αἰώνιος *aiōn* [age, aeon], котре по суті має таке саме значення. Проте важливо пам'ятати, що вічний (eternal) не означає безконечний (in the sense of without end), - йдеться про довжину часу поза людським розумінням.

Інше поширене слово מִצִּיּוֹן (*mô·ēd*) (*Appointed sign, appointed time, appointed season, place of assembly, set feast - як іменник вжито 223 рази*) - означає встановлений час, призначений на особливу подію - свята Ізраїлю позначені як правило цим словом.

Поділ часу творіння на 6 днів має, найбільш ймовірно, педагогічне значення: встановити шанування суботи та дати релігійне уявлення про тривалість, відповідно до якого всесвіт поступово заповнюється. Бог послідовно включає Свої творіння в час, поступово заповнюється рамка, яка в кінці кінців прийме людину, а її поява надає сенс всьому попередньому. З цього видно, що час - не порожня форма, не проста послідовність миттєвостей, які чергуються між собою. Час - міра земної тривалості в її конкретному представленні: спочатку це - космічна тривалість, поляризована появою людини, потім - тривалість історична, в рамках якої людство прямує до своєї мети, і ритм якої відзначається чергуванням поколінь.

б) Вічність. У відношенні до цієї подвійної тривалості Бог залишається трансцендентним. Людина живе у часі, Бог натомість у вічності. Євр. слово "*олам*", яке перекладається по-різному (вік, вічність, світ ...) вказує на тривалість, яка переважає людську міру: Бог живий "на віки", "на віки віків". Щоб дати нам зрозуміти природу цієї тривалості, яка незнайома нам через досвід, в Біблії вона протиставляється минушому характеру *космічного часу* ("Бо тисяча літ в очах у тебе, мов день учорашній, що минув, і мов нічна сторожа. " Пс 89:5) і *часу людського* ("Дні мої - як та тінь ... Ти ж, Господи, повік перебуваєш", Пс 101:12 і наст.). Роздуми такого роду поглиблюють свідомість Божої трансцендентності, ясно вираженої в пізніх текстах. У кн. Буття Бог представлений "на початку", в Його творчому акті, а в Приповідках Він споглядається до часу, "споконвіку", коли при Ньому була одна тільки Премудрість (Прип 8:22); Йов з подивом зупиняється перед цією вічністю (Іов 38:4), а псалмопівець проголошує: "Від віку до віку Ти - Бог "(Пс 89:3). Отже, в Біблії поєднуються ідея трансцендентності Бога і впевненість у Його впливі на історію. Т. чином уникається двох спокус: обожнювання часу (бог Хронос грецького пантеону), та заперечення будь-якого значення часу перед Божим обличчям (Іслам).

РОЗУМІННЯ ЧАСУ У СТАРОМУ ЗАВІТІ (Єврейська - МТ та Грецька - LXX Біблії).

У досвіді людини один на одного накладаються два аспекти часу: один визначається циклами природи (космічний час), а інший розгортається з плином подій (історичний час). Бог в рівній мірі керує ними і направляє їх спільно до однієї і тієї ж мети.

I. КОСМІЧНИЙ ЧАС

1. Вимірювання часу. - Бог-Творець Сам встановив ритми, яким кориться природа: чергування дня і ночі (Бут 1:5), рух небесних світил які ними керують (Бут 1:14) і кругообіг пір року (Бут 8:22). Час в стародавньому Ізраїлі ніколи не розумівся як абстрактний вимір, але позначав події довшої чи коротшої тривалості.

Найменша величина часу називалася *זָרָה* (*rega*.) **moment** "швидкий акт," "миттєвий акт." Єврейська Біблія не вживає поняття: день, тиждень, місяць чи рік. День міг означати період між сходом сонця і заходом або *заходом сонця і заходом сонця* (Бт 1:5). В Пс 55:17 читаємо про поділи світлого часу доби: вечір, ранок, полудень (в Неєм 9:3 читаємо про 4 поділи). Ніч була поділена на три сторожі (Вих 14:24; Судді 7:19; Плач 2:19).

'Тиждень' в єврейській мові буквально означає 'сім' (*shevu'aḥ*). Стародавній Ізраїль був першим відомим суспільством, який мав семиденний тиждень (Бт 1:1-2:3). Дні не мали своїх назв, але рахувалися від першого до

шостого, окрім сьомого дня, який називали '**Sabbath**' **СУБОТА** —в єврейській мові слово означало "відпочинок" й брало свій початок з відпочинку Бога після створення світу (Бт 2:2-3; Вих 20:10-11).

Як і в англійській, єврейська назва "**місяць**" пов'язане зі словом **місяць** (**yereah**) або "**новий місяць**" (**Hodesh**). Єврейський календар — місячний: поява на небі серпа нового місяця означає початок нового місяця. Новий місяць був святковим днем (1 Сам 20:5, 18, 24; 2 Цар 4:23; Іс 1:13-14); важливі свята припадають на 15 числа кожного місяця (на повний місяць - Пасха, Свято Наметів; Пс 81:4). Проміжок між новомісяччями дорівнює 29 1/2 доби, й тому євр. місяць триває 29 або 30 днів. Дванадцять таких місяців творять 354 дні (відтак рік може тривати 353, 354 або 355 днів). Щоб місячний календар не дуже розходився з сонячним роком (щоб весняні місяці припадали на весну, а літні на літо і т. д.), час від часу — приблизно раз в три роки — останній місяць євр. календаря повторюється: після нього вставляється ще один місяць з цією ж назвою — **адар**. Такий «високосний» рік може тривати 383, 384, або 385 днів.

Таким чином, одне і те ж число в євр. календарі в різні роки може припадати на різні числа нашого сонячного календаря. У Вих 12:2 наказано поч. новий рік навесні — з місяця **авів**, який пізніше отримав назву **нісан**. Однак віддавна існувала і інша традиція — починати новий рік коли зберуть врожай (напр. у Вих 23:16 і 34:22, сказано, що празник збору плодів був вкінці року. Згодом ця традиція вкорінилася в пізнішому юдаїзмі: Новим роком (євр. *Рош ха-Шана*) вважається 1-е число осіннього місяця **тішрі** (в СЗ на цей день припадає "празник труб/сурем").

В Біблії зустрічаємо три системи означення місяців:

(1) Найчастіше всі місяці названі за їх порядковим числом (перший — весняний місяць **авів/нісан**).

(2) При описі будови храму Соломона вживаються ханаанські назви: **зів** (1 Цар 6:1, 37), **етанім** (1 Цар 8:2) і **бул** (1 Цар 6:38). Можливо назва місяця **авів** (Вих 13:4; 23:15; 34:18 і Втор 16:1) — теж ханаанського походження.

(3) В пізніших книгах СЗ використовуються вавилонські назви: **нісан** (Неем 2:1 и Ест 3:7), **сіван** (Ест 8:9), **елул** (Неем 6:15), **кіслев** (Неем 1:1 и Зах 7:1), **тевет** (Ест 2:16), **шеват** (Зах 1:7) і **адар** (Езд 6:15; Ест 3:7,13; 8:12; 9:1,15,17,19 и 21). Саме вавилонські назви закріпилися у вавилонській традиції.

Повернення пір року з певною періодичністю служить знаком порядку, введеного Богом в Його творінні (пор. Сирах 43). Цей кругообіг прийнятий всіма народами, як основа для вимірювання часу. З цієї точки зору в євр. календарі немає

нічого своєрідного, крім тижня, який закінчується суботою. У всьому іншому календар складається з запозичень і, мабуть, сильно змінився протягом століть. В СЗ календар коливається між сонячним і місячним обчисленням. Поділ року на 12 місяців відповідає сонячному кругообігу. Але місяці своїми назвами і розподілом наслідують місячний кругообіг, оскільки всі вони починаються з молодика (Сирах 43:6). В найдавніші часи Ізраїльський рік починався восени, у місяці *тішрі* (Вих 23:16; 34:22), пізніше - весною, у місяці *нісан* (Вих 12:2). Що стосується років, то спочатку їх рахували згідно якихось великих подій: царювання (Іс 6:1), або відповідно до надзвичайних явищ природи (Ам 1:1). Тільки в пізнішу епоху дійшли до прийняття певної ери: ери Селевкідів (1Мак 1:10; 15:1; 16:14), потім, в равіністичну епоху - євр. ери, в якій вівся відлік часу від створення світу.

2. Освячення часу. Космічний час, який вимірюється календарем - далеко не чисто світська справа. Всі стародавні релігії надають часові свящ. характер. За кругообігом природи вони визнають свящ. значення, тому що вважають їх керованими божественними силами, які проявляють себе через них. Цим міфологічним освяченням часу і пояснюється встановлення святкового календаря: свята слідує чергуванню пір року і місяців. Таке уявлення про священні часи було постійною спокусою для Ізраїлю, і тому її постійно викривали пророки (Ос 2:13). Але викинувши з релігійного календаря всі нагадування про міфи багатобожжя, СЗ цим самим не відкинув природну священність космічних циклів. Він зберіг святкування молодика (1Цар 20:5; Ам 8:5; Іс 1:13) та весняну Пасху кочових народів (Вих 12). Він не скасував сільськогосподарських звичаїв ханаанського календаря: свята Опрісноків весною, коли починалася жнива ячменю (Вих 23:15; Втор 16:8); принесення початків земних плодів (Втор 26:1) та першого снопа (Лев 23:10 і наст.); свята жнив, званого свято Тижнів або П'ятидесятниці (Вих 23:16; 34:22; Лев 23:16); збирання плодів восени, з веселощами, які супроводжували кінець сільськогосподарського року (Вих 23:16; Втор 16:13; Лев 23:34 - 43). Проте цим традиційним святкуванням Одкровення поступово надає нового змісту, яке перетворює їх свящ. характер. Одкровення зробило їх днями спогадів великих Божих діянь в історії. Пасха і Опрісноки стали нагадувати Вихід з Єгипту (Вих 12:17, 26) та вступ в Ханаан (Іс Нав 5:10 і наст.); П'ятидесятниця - Синайський заповіт; осіннє свято Кучок/наметів - перебування в пустелі (Лев 23: 43). Потім нові свята стали знаменувати інші події свящ. історії (напр свято Оновлення: 1Макк 4:36-59). За межами років з'являються інші, більш тривалі цикли: трирічні десятини (Втор 14: 28), суботні та ювілейні роки (Лев 25). Від свята до свята йде постійний кругообіг тижнів. Нарешті, релігійне освячення часу проникає в добовий кругообіг, де обрядами передбачаються жертви, приношення і молитви в певні години (4Цар 16:15; Єз 46:13 і наст.; Числ 28:3-8). Все існування людини охоплено мережею обрядів, що освячують її. Місце, яке займає свящ. календар в житті Ізраїлю, настільки значне, що, порушуючи його, цар-гонитель

Антиох Епіфан повстає проти Самого Бога (Дан 7:25; 1Макк 1:39,43,55), оскільки освячення часу затверджене одкровенням, він хоче замінити язичницькою сакралізацією.

II. ІСТОРИЧНИЙ ЧАС

1. Космічні цикли та історичний час. - Космічний час циклічний по природі. Східне або грец. мислення було настільки вражене включенням людського життя в цей космічний кругообіг, що вічне повернення речей воно прийняло за основний закон часу. Не доходячи до цього висновку метафізичного порядку, Когелет (Проповідник) був глибоко вражений тим же фактом: людське життя підкоряється непереможній низці часів ("час народжуватися і час помирати", Проповідник 3: 1-8), невинним повторенням одних і тих же подій ("що було, те й буде, і що робилося, те й буде робитися" - 1:9). Т. чином. всім людським зусиллям покладається межа, і виникає трудність зрозуміти дію Божої руки в постійному поверненні речей. Але цей песимізм - виняток, тому що в Біблії панує інше розуміння часу, яке відповідає біблійному уявленню про історію.

Історія не кориться законові вічного кругообігу. Вона в своїй глибині направляється задумом Божим, що розвиваються і виявляється в ній; по ній, як віхи, розставлені події, що мають одиничний і неповторний характер і відкладаються в пам'яті. Поступово збагачуючись своїм досвідом у пізнанні тривалості, людство прогресує. Цим історичний час якісно відрізняється від космічного, до якого приймається і яким перетворюється на образ людини. Час має свої особливі мірила величини, які пов'язані з людським життям. Спочатку в Ізраїлі було сімейне уявлення про тривалість/тяглисть: рахували за поколіннями (саме слово *толедот* - родоводи, - в практичному житті означало історію: Бут 2:4; 5: 1; і т. д). З часу встановлення царської влади рахунок ведуть за царюваннями. Пізніше з'являються ери. У цих історичних викладах часто відзначають деяке захоплення цифрами. Однак, через брак достовірних точок опори, наведені числа не завжди відповідають тому, що ми тепер вимагаємо від історії. Деякі з них приблизні або схематичні (напр 400 років в Бут 15:13). Інші мають символічне значення (365 років життя Еноха - Бут 5:23). Тим не менше вони свідчать про намагання свящ. письменників показати, як одкровення включається у час.

2. Освячення історичного часу. - В язичницьких релігіях історичний час мав свящ. характер тільки в тій мірі, в якій та чи інша окрема подія відтворювала первинну історію богів, як це відбувалося в кругообігу природи. Тут йдеться про міфічно-священний характер часу. В цьому плані бібл. одкр. вводить щось зовсім нове. У ньому Бог проявляється через свящ. історію; події, з яких складається історія, являють собою Його діяння в земному світі. Ось чому час в який ці події включені, має сам по собі свящ. цінність: не тому, що він повторює первинний час,

коли Бог створив світ раз і назавжди, а тому, що він вносить щось нове у міру чергування етапів Божого задуму, кожен з яких має особливе значення ... Однак сенс всіх цих точок не виникає з сплетення пересічних історичних факторів; ось чому Біблія і звертає так мало уваги на цю сторону речей. Божий провід, і тільки він, направляє їх до таємничої мети, яка здійсниться, коли час прийде до свого кінця і разом з тим до своєї повноти.

III. КІНЕЦЬ ЧАСУ

1. Початок і кінець. - Свящ. історія, яка охоплює всю долю народу Божого, розміщена між двома корелятивними крайніми точками: початком і кінцем. Античне мислення, уявляючи собі людську досконалість, звичайно відносило його до первісних часів, напр., т. зв. золотий вік, за яким йшла поступова деградація часу. Іноді допускалася можливість відродження цього золотого віку з поверненням Великого Року, що знову таки було пов'язано з циклічним розумінням часу.

З часом виникнення людства, Біблія також пов'язує стан якоїсь первісної досконалості (Бут 2). Але втрата цього первісного стану, відповідно до навчання Біблії, викликана не природним процесом космічної еволюції: ця трагедія з'явилася внаслідок гріха людини. З того часу в історії діють два протилежні начала. З одного боку, в ній спостерігається поступальний розвиток зла, духовний занепад, який неминуче накликає Божий Суд. Так було в доісторичні часи, від початку і до потопу - типового прикладу суду, і так відбувається протягом століть; тому апокаліпсиси і поширюють на сьогоднішній і на майбутнє тлумачення часу, який рухають катастрофи (Дан 12:7). Але, з іншого боку, ми бачимо також розвиток добра, яке неминуче приготує спасіння людей. Так вже було в доісторичному часі, коли Бог обрав Ноя, щоб його врятувати і укласти з ним Свій Союз-Завіт. Так буде і в кінці, коли первісна досконалість повернеться на землю, при закінченні свящ. історії - природно не шляхом простого автоматичного повернення до вихідної точки, а суверенним Божим актом, яким здійсниться і суд над грішним світом, і порятунок праведних. Щоб позбавити Ізраїль від спокуси замилювання язичництвом і його концепції людської тривалості, пророки дуже підкреслюють цей кінець часу і наполягають на необхідності моральної підготовки до цього моменту.

2. Чим буде кінець. - День Ягве - перше ясно сформульоване есхатологічне поняття (Ам 5:18; Іс 2: 12) - з'являється спочатку як постійно нависла над грішним світом загроза. Однак, термін цього дня, встановлений в Божих таємницях, залишається невідомим. Пророки говорять про нього просто як про "кінець днів" (Іс 2:2). Теперішній період, період грішного світу, закінчиться остаточним Судом. Тоді почнеться новий вік, про який тексти дають такі райдужні описи: вік правди та щастя, який відновить на землі райську досконалість (Ос 2:20; Іс 11:1-9). Це майбутнє несумісне з теперішнім часом; тим не менш, спочатку пророки не роблять

різкого розмежування між тим та іншим: нові часи, тривалість яких чітко не визначається (Іс 9:6), повинні, ніби увінчати історію, залишаючись в тому ж плані, в якому вона розгортається нині. Після полону, відмінність між нинішнім віком (або "світом") і " майбутнім віком" поступово стає більш різкою: "майбутній вік" почнеться створенням "нових небес" і "нової землі" (Іс 65:17); інакше кажучи, він буде в зовсім новому плані - в області Божих таємниць, одкровення яких складає особливий предмет апокаліпсисів.

3. Коли прийде кінець. - Свящ. письменники апокаліпсисів напружено спрямовують свої погляди до цього завершення (Дан 9:2), до цього "часу кінця" (Дан 11:40), якого з такою надією і нетерпінням очікує євр. народ. Вони бачать його в близькому майбутньому, яке прийде без переходу за актуальну дійсність. Але встановлені Богом "часи і пори" залишаються Його таємницею (Дії 1:7). Числові виклади, пропоновані з цього приводу, носять символічний характер: від 70 років Єремії (Єр. 29:10) до 70 седмиць років Даниїла (Дан 9); значення цих періодів відповідає значенню суботнього та ювілейного років (Іс 61:2; Лев 25:10). Цим бібл. сповіщення останніх часів абсолютно відрізняється від есхатологічних ворожінь, які завжди виникали в смутні періоди. СЗ не дає математичне визначення дати, коли народиться Ісус Христос, або коли настане кінець світу: він дає глибинне споглядання сукупності часу - минулого, сьогодення і майбутнього, яке пояснює його приховану спрямованість і, завдяки цьому відкриває його сенс. Людина не може звідси витягти ніякого задоволення своєї неспокоїної цікавості, а тільки свідомість духовних вимог, що пред'являються часом, в якому вона живе.

РОЗУМІННЯ ЧАСУ В НОВОМУ ЗАВІТІ

В НЗ три слова позначають різні аспекти часу. Два слова **χρόνος** (54 рази) і **καιρός** (85 разів) перекладаються з грецької як *часи* або *пори*. Коли говориться про кількість часу *то вживається* **χρόνος** ('короткий час' Йо 7:33; пор. 1Кор 7:39); коли говориться про якість часу *то вживається* **καιρός** (час для чогось Мк 1:15; Йо 7:8). Не завжди, однак, дається зберегти розрізнення (*chronos* може означати "особливий час"- Лк 1:57; Дії 7:17; Гал 4:4; *kairos* часто відноситься до "тепер," Рм 11:5).

Третій термін αἰών - aiōn - вживається понад 100 разів й означає **час, вік, вічність, світ, період часу**. Термін може відноситися до широкого діапазону значень, й ймовірно виводиться з апокаліптичних міркувань, які ділять світ на теперішній вік/еон (грішний) і майбутній вік/еон, - коли Бог відкупить і переобразить цю грішну реальність в нову (Мт 12:32; Еф 1:21; Лк 20:34; Рм 12:2; 1 Кор 2:6 для "цей вік"; Мк 10:30; Еф 2:7; Євр 6:2 для "майбутній вік"). Множина 'еони' часто перекладається як *вічність* чи *завжди* (forever) хоч подібно як і у випадку з СЗ, залишається питання де термін означає *час який не закінчується*

(unending time) чи *час неймовірного тривання* (unimaginable duration - Мт 21:19; Йо 12:34; Рм 16:27; Євр 1:8).

I. ІСУС І ЧАС

1. Ісус живе в історичному часі. - З приходом Ісуса настає той кінець до якого тяжіли підготовчі часи. Цей заключний Божий акт цілком виразно входить в історичну тривалість: Ісус народжується "в дні Ірода царя" (Мт 2:1); проповідь Йоана Хрестителя починається "в п'ятнадцятий рік правління Тиверія кесаря" (Лк 3:1); Ісус" засвідчив добре визнання за Понтія Пилата "(1Тим 6:13). Оскільки це останнє свідоцтво є подією з подій свящ. історії, доконане "одного разу" і навіки (Рим 6:10; Євр 9: 12), всі християнські визнання віри вказують на момент, коли воно відбулося в людському часі. Ісус протягом Свого життя підкорявся нормальному часові, який був необхідним для повноти людського віку (Лк 2: 40, 52). Отже, Він повністю брав участь у нашому досвіді. Однак Його пророка свідомість настільки дозволяла Йому володіти ходом подій, що Він жив, не зводячи погляду зі смерті, до якої Йому було "необхідно" прийти, щоб потім воскреснути (Мк 8:31; 9:31; 10:33). Це і буде Його година (Йо 17:1), прискорювати яку Йому забороняє Його покірність Отцеві (Йо 2:4).

2. Час Ісуса - повнота часів. - Надзвичайно важливо зрозуміти значення цього часу Ісуса. Почавши проповідувати, Він ясно проголошує: "сповнився час і Царство Боже близько" (Мр 1:15; Лк 4:21). Протягом усього Свого месіанського служіння Він закликає Своїх слухачів зрозуміти знаки часу, в якому вони живуть (Мт 16:1 і наст.). Під кінець Він плаче над Єрусалимом, який не розпізнав часу в якому Бог його відвідував (Лк 19:44). Так Христос увінчує очікування єврейського народу. З ним прийшла "повнота часів" (Гал 4:4; Еф 1:10). Він ввів в історію Ізраїлю той остаточний елемент, повне світло на який проливається проповіддю Євангелія: "Тепер же без закону з'явилася Божа справедливність, засвідчена законом і пророками" (Рим 3:21). У виконанні Божого задуму здійснилося така подія, по відношенню до якої все визначається поняттями "до" і "після": "ви були в той час без Христа, і чужі заповітам обітниць" (Еф 2:12); "тепер він примирив (вас) на смертнім його тілі" (Кол 1:22). Отже, час Ісуса не тільки знаходиться посеред земної тривалості, але панує над сукупністю часу, ведучи його до завершення.

II. ЧАС ЦЕРКВИ

1. Продовження есхатологічних часів. - Для старозавітного погляду кінець представлявся як одне ціле: Божий задум прийде до свого завершення в одночасному встановленні Богом на землі і суду, і спасіння. НЗ вводить в цей кінець певну складність. З пришествям Ісуса вирішальна подія часу сталася, але вона ще не

принесла всіх своїх плодів. Останні часи тільки розпочалися; але з моменту воскресіння вони розширюються не передбаченим ясно ні пророками ні Апокаліпсисами чином. В притчах Ісус вже вказав шлях царства до майбутньої повноти, яка передбачає певний відрізок часу (Мт 13:30; Мк 4:26-29). Місія, покладена Ісусом на Апостолів після воскресіння, теж передбачає продовження есхатологічних часів (Мт 28:19 і наст.; Дії 1:6 і наст.). Нарешті, в описі "Вознесіння чітко розрізняється момент, коли Христос сидітиме по правиці Бога", від того моменту, коли Він повернеться у славі, щоб звершити здійснення пророчих обітниць (Дії 1:11). Між тим і іншим моментом знаходиться проміжний час, який якісно відрізняється і від "часу невідання", в який були занурені язичники (Дії 17:30), і від часу виховання, в якому до цього жив Ізраїльський народ (Гал 3:23; 4:1 і наст.). Це час Церкви.

2. Значення часу Церкви. - Час Церкви - час сприятливий. Це - час Духа (Йо 16:5-15; Рим 8:15 і наст.). Час коли Євангеліє звіщається всім людям, юдеям і язичникам, щоб всі могли прийняти спасіння. Положення воістину парадоксальне. З одного боку, цей час належить кінцевому порядку, сповіщений Писаннями, - для нас, які вступають в нього через хрещення, "кінець часів" прийшов (1Кор 10:11), з іншого боку, він співіснує з "нинішнім віком" (Тит 2:12), який повинен пройти, як пройде образ світу цього (1Кор 7:29 і наст.). Навернення до Євангелія Ісуса Христа для кожної людини є зміною ери: це - перехід від нинішнього світу до "світу прийдешнього", від спрямованого до свого зникнення старого часу до часу нового, який направляється до свого повного розкриття. Значення часу Церкви визначається тим, що він робить можливим цей перехід. Це - "час сприятливий, день спасіння", який став відтепер доступним для всіх (2 Кор 6:1). Це - Боже "сьогодні", в часі якого кожна людина покликана до навернення і коли важливо прислухатися уважно до Божого голосу (Євр 3:7 - 4:11).

І подібно як у СЗ задум спасіння розгортався згідно з таємничим Божим рішенням, так і час Церкви кориться якомусь плану, *ікономію* якого допомагають зрозуміти деякі тексти. Спочатку буде "час поган", у якого будуть два аспекти: з одного боку, "Єрусалим (символ всього стародавнього Ізраїлю) топтатимуть погани" (Лк 21:24), з іншого боку, ті ж язичницькі народи поступово навернуться до Євангелія (Рим 11:15). Пізніше прийде час Ізраїлю: тоді в свою чергу "увесь Ізраїль спасеться" (Рим 11:26) і настане кінець. Така в своєму повному розвитку таємниця часу, яка охоплює всю людську історію. Ісус, панує над нею, та є єдиним хто в змозі розкрити "книгу за сімома печатами, у якій записані долі світу" (Одкр 5).

3. Освячення часу Церкви. - Час Церкви священний сам по собі, вже тільки тим, що він належить до "майбутнього віку". Однак, освячення часу людьми, щоб бути дієвим, повинно відзначатися видимими знаками: "священими часами" і релігійними святами, щорічне повернення яких наслідуює ритми космічного часу.

Вже в СЗ відкрилося нове джерело освячення для цих знаків у щорічному поминанні великих подій свящ. історії. Після пришествя на землю Ісуса ці події самі по собі вже мають значення тільки прообразів, бо центральна подія спасіння включилася в історичний час. Тому тепер Церква немов би невпинно наново переживає в поточному часі цю єдину подію в циклах свого богослужбового календаря, щоб освятити людський час. У межах тижня кожен недільний день - День Господній (Одкр 1:10; Дії 20:7; 1Кор 16:2) - стає святкуванням Воскресіння Христового. Це святкування приймає більш урочистий характер при щорічному поверненні дня святкування Пасхи, свята свят (1Кор 5:8), річниці смерті і воскресіння Господа (1Кор 5:7). Таким чином в НЗ вже знаходяться перші накреслення християнських богослужбових циклів, які потім розвинулися в Церкві. В такий спосіб все людське життя пов'язується з здійсненою в історії таємницею спасіння, яке, як справжній зразок всякого часу, нарешті замінює собою "первісний час" язичницьких міфологій.

III. СПОВНЕННЯ ВІКІВ

1. Християнська есхатологія. - Час Церкви, однак, не є самоціллю. У відношенні до СЗ він вже належить до "останніх часів", але тим не менш він спрямований до прийдешньої повноти, направлений до кінця, яким буде День Господній. Тепер, коли Дух даний людям, все творіння прагне кінцевого одкровення синів Божих, відкуплення їх тіла (Рим 8:18-24). Тільки тоді завершиться справа Христа, котрий "Альфа і Омега, є, і був, і Хто приходить" (Одкр 1:8). У той день і "нинішній вік", і час Церкви придуть до кінця. Перший буде поглинений остаточною катастрофою, коли сьомий ангел виліє чашу і пролунає голос: "Звершилося!" (Одкр 16:17). Другий дійде до свого остаточного перетворення, коли з'являться нові небеса і нова земля (Одкр 21:1). Там не буде вже ні сонця, ні місяця для позначення часу як в старому світі (Одкр 21:23), оскільки люди вступлять у вічність Бога.

2. Коли прийде кінець. - Христос не відкрив терміну цього сповнення часу, цього кінця світу: він - таємниця одного тільки Отця (Мр 13:32), і людям не дано знати часи і строки, встановлені Ним Його власною владою (Дії 1:7). Церква жила з постійним відчуттям його безпосередньої близькості: "Час короткий." (1Кор 7:29); "тепер бо ближче нас спасіння, ніж тоді, як ми увірували"; "Ніч проминула, день наблизився" (Рим 13:12). Це враження було настільки сильним, що ап. Павло, який сам так висловлювався, був все ж змушений застерегти Солунян від всяких точних викладень щодо остаточного терміну (2Сол 2:1 і наст.). Продовження "останніх часів" було усвідомлене лише поступово, під тиском досвіду. Але безпосередня близькість повернення Господа залишилася істотним складовим елементом в психології надії: Син Людський прийде "як злодій" серед ночі (Мт 24:43; 1 Сол 5:2; Одкр 3:3). Час Церкви, який розвивається у нас на очах, само відзначений ознаками

кінця (2 Сол 2:3-12; Одкр 6-19). Так НЗ доповнює пророче прозріння людської історії, початок якої міститься в СЗ.